
Jakov Jukić LICA I MASKE SVETOGA

Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.

Mnogim znanstvenim djelima pripisujemo epitete važnih, dobrih, zanimljivih, poticajnih. Pišemo prikaze o njima, citiramo ih u našim radovima. Malo je, ipak, onih za koja možemo reći da su znanstveno poticajna, a istodobno lijepa za čitanje, da privlače pozornost svojom nesvakidašnjom osobitošću. Ove sam godine (riječ je o 1998. godini!) imao zadovoljstvo čitati dvije takve knjige. Autor prve je Andrew Greeley, a naslov je *Religion as Poetry*. Druga je ova o kojoj upravo pišem. A. Greeley već naslovom želi pokazati kako znanstvena interpretacija sociologijskih podataka nije nespojiva s razumijevanjem religije kao pjesničkog stvaranja, iskonske priče koja nas povezuje sa svakidašnjim životom. Religijom interpretiramo našu svakidašnjicu i obnavljamo nadu, kazuje Greeley. Upravo se ovdje može naslutiti velika sličnost dvojice autora, sličnost koja se (doduše ne nužno) pokazuje logičnim objašnjenjem ljepote njihova štiva. U oba je slučaja riječ o fenomenolozima i sociolozima religije u istome trenutku, ljudima koji svoju vjeru ne skrivaju, ali skrušeno priznaju opasnosti svojega gorljivog nadahnuća za znanstvenu objektivnost. Gotovo je moguće odčitati istovrsnu bolnu razapetost između vjere i objektivnog govora o njoj. Ta je razapetost isključivo nutarnja, osobna, dugo proživljavana i o njoj je, metodologijski, teško govoriti. Čini mi se i nepristojnim previše zapitkivati, iako je govor o svakom teorijsko-metodologijskom pristupu u is-

traživanju religije sasvim legitiman. Autori nam čak i nude takvu mogućnost, jer obojica priznaju da su previše religiolozi za sociologe, a previše sociolozi za religiologe. To je priznanje, s druge strane, izvrstan naputak koji svakome otvorenom i dobrohotnom ukazuje na nove mogućnosti u istraživanju religije. Kako je moje osobno nadahnuće ovdje samo sociologijsko, ja ću, baš zato i usprkos svemu, otkloniti svaki govor o opasnostima i s velikim zadovoljstvom upijati ono do čega inače teško dolazim, a ovdje mi se tako nesebično nudi.

Jukićeva knjiga ima još jednu bitnu karakteristiku. Riječ je o teškoj knjizi. Ona uznemiruje, jer previše pita. Autor je već na samom početku toliko razotkrio sebe a, zapravo, svakoga čovjeka, da se svatko tko i površno zaviri unutar korica mora vrlo nelagodno osjećati. A u pitanju su, prije svega, religija i život religioznog čovjeka u svijetu ponižene dobrote. "Zamjećivao sam da se dobar čovjek pokazao ne samo suvišnim nego je postao ruglo, čudovište, nakaza i sramota za svjetovni svijet, ali i za mnoge kršćane koji su se tom svijetu prilagodili." (str. 17)

Može li se u toj rečenici pronaći objašnjenje jedne autorove uvodne opaske? Naime, na prvim stranicama knjige on doslovce kaže: "Tko je imao dostatno strpljenja pročitati prethodne tri objavljenije knjige – *Religija u modernom industrijskom društvu*, *Povratak svetoga* i *Budućnost religije* – taj će zasigurno biti silno iznenađen u koliko se mjeri one razlikuju od ove nove i četvrte moje knjige, što na posljeticu i sam njezin naslov – *Lica i maske svetoga* – na neki način navješćuje." (str. 9) Kako sam, zaista, sve tri knjige pročitao i po nekoliko puta, a kako sam i iz ove knjige pročitao većinu tekstova, nemalo sam se iznenadio izrečenoj konstataciji. Jukićev sam cjelokupan rad dosada promatrao u kontinuitetu. U tekstovima prije objavljivanima (uglavnom pisanima nakon 1990. godine), a sada ovdje skupljenima, nisam uočavao nikakav diskontinuitet u odnosu na prijašnje razdoblje, niti sadržajni, niti metodo-

logijski, niti motivacijski. Pregledavši sve još jednom, usuđujem se reći: ova knjiga nosi jači pečat osobnosti, odiše novim temama, jasnije pokazuje kako je teško biti kršćanin kad se i jer se svijet, sociologijski, predobro poznaje – ali ovdje prepoznajem samo dovršetak govora o "zaboravljenoj religiji" još iz *Religije u modernom industrijskom društvu*, pisane u 60-ima. Ista teorijska matrica (a to mi se čini najvažnijim) omogućila je, potom, govor o povratku svetoga u svjetovnom vremenu, u obliku pučke religije (*Povratak svetoga*), u obliku religije postmoderne (*Budućnost religije*) te preispitivanje značenja i mogućnosti nazočnosti svetoga u suvremenosti iz perspektive zauzeta kršćanina (*Lica i maske svetoga*).

Prigoda je istaknuti još jednu dimenziju knjige. Riječ je o teškoj knjizi i zato što je ona gotovo enciklopedijski priručnik, bogata uvidima o kojima tako malo znamo: iz daleke povijesti i najrelevantnije svjetske literature. Nije teško razumjeti autorov strah (koji se izrijekom odnosi na knjigu *Budućnost religije*, ali se zasigurno tiče i ove) da su sofisticirane teme o religioznosti postmoderne neprimjerene "kad danomice vidim s koliko teškoća mi pokušavamo ostvariti elementarnu vjersku pismenost, religijsku upućenost, katehetsku vještinu i koncilski mentalitet" (str. 473). No, ovdje je ujedno riječ i o sadašnjosti i o budućnosti. Pokušajmo shvatiti da nam je podaren težak zadatak hrvanja s avetima predmoderne, kad nam se činilo da su zavodljiva svjetla postmoderne pred nama, na dohvat ruke. Religioznom je, svjedoči Jukić, podaren dvostruki teret suočavanja s opterećujućom prošlošću, kako bi lakše i sigurnije kročio u budućnost. Zato je to knjiga za kojom će se još dugo posezati, u najrazličitijim trenucima i s najrazličitijim povodima.

Nadam se da je već postalo jasno da bi svaki pokušaj iole sustavnijega prikaza ove obujmom (518 stranica!) i idejama bogatom knjigom bio sasvim preuzet. Naslovi tema to dostatno ilustriraju: *Sveto i religija, Ideologija i religija, Sekularizacija i religija, Rat i religija, Političke religije i pamćenje zla, Postmoderna i ezoterično-okultna religioznost, Liberalizam i kršćanstvo, Kršćani i suvremena civilizacija, Hrvatski katolici u povijesnim prekretnicama XX. stoljeća, Zakašnjeli susret Hrvatske i Europe, Hrvatski katolici u vremenu postkomunizma, Hrvatski katolici između tradicije i moderniteta*. Sljedećih nekoliko stranica predstavlja, stoga, samo začetak priče koju svatko može/treba ispričati sam sebi.

Tema religije i rata zasigurno će prva privući pozornost mnogih. Riječ je o temi koja izaziva sveopću nelagodu – i to ne samo u postmodernom svijetu, kako kazuje autor. Nije li čudno da o religiji i ratu na prostorima bivše Jugoslavije pišu gotovo isključivo stranci (i poneki domaći autor u stranim časopisima)? Možda se s ovom tvrdnjom i može polemizirati, ali bit će teško osporiti nerazmjer prečestog (iako češće samo usputnoga i u kontekstu dokazivanja određenih teorijskih premisa) spominjanja religije i rata na prostorima bivše Jugoslavije u svijetu i sasvim nedostatne obrade teme u nas s (nadati se) pravim poznavanjem stvari. Hrabro smo na samom početku ustvrdili da nije riječ o religijskome ratu, ali pitanje involviranosti religije (i ne samo nje!) ostaje nedostatno razjašnjenim. Time autorov pothvat postaje još hrabriji, a nelagoda teme ljudski razumljivijom. No, upravo tome možemo zahvaliti poučan Jukićev izlet u daleku prošlost koji pokazuje kako se veza najčešće uspostavlja religijskim obredom rata. Sociologija je samo površno pokušala objasniti tu vezu, a suvremena sociologija sasvim zazire od zvukova ratničke trube. S druge se strane može ustvrditi da i danas religijski simboli mogu biti rabljeni za različite interese – pa završetak Jukićeve rasprave o sekularizaciji (gdje se kaže da je religija danas nazočnija u društvu no što se to

obično pretpostavlja te da religije još uvijek čuvaju sposobnost simboliziranja zadnjega značenja, beskrajne moći, neizmjerne snage, najvećeg gnjeva i uzvišena milosrđa, str. 215) valja povezati s raspravom o političkoj religiji i pamćenju zla. Autor nam želi poručiti da se jedino ovdje sidri mogućnost zlouporabe religije: "Pokreti koji stavljaju na lice 'masku' religije isključivo su politički, ali sad u funkciji strategije društvena opstanka. Stoga od svih drugih djelatnosti, politika sigurno najviše koristi religijsko pamćenje – jer je ono dublje i stalnije – kako bi ga onda sebi pribrojila i time pojačala uvjerljivost vlastita svjetovnog razloga." (str. 289)

Ako ništa drugo, prigoda je da se uoči izvanredna mogućnost religijskog izraza i da se, greeleyevski rečeno, ta mogućnost poveže s iskonskim. Tek nakon toga može uslijediti vrednovanje, mogućnost čovjekove manipulacije, sud o tome kakva je to religija i što se s religijom danas zbiva. Jukić će pokazati sve posljedice (željene i neželjene) činjenice dubinske povezanosti Crkve s narodnom tradicijom i zatomljenom kulturom, povezanosti koju je nemoguće poricati. Tek će, međutim, duboko osobni odnos prema religijskome omogućiti uvid u tragičnu provalu "pretrpljenih zala i neuzvrćene pravde" (str. 299). Vjerojatno zato autor poseže za znanstvenim prinosima (A. Vergot i S. Acquaviva) koji argumentiraju razlikovanje izvanjske i unutarnje religije. Modelom izvanjske religije može se tumačiti uporaba religije u osobne svrhe (pa onda i njezina instrumentalizacija i zlouporaba). Unutar nja se religija ne može rabiti kao sredstvo. Može li se, ipak, ovakav unutarnji odnos nazvati povlasticom, jer se čini da prosječan pogled rabi samo najučinkovitiju strategiju preživljavanja, bez dodatnih zapit-

kivanja? Može li se smisao religije pronaći i u takvom, na izgled sasvim nesmislenom preživljavanju?

Život suvremenog čovjeka unutar suvremenih društvenih okolnosti i dalje ostaje velikom nepoznanicom. To je dostatan razlog ocjeni da je rasprava o modernoj i postmodernoj nezavršena, usprkos brojnim teorijskim prinosima i pokušajima. Jukić pokazuje da se najmjerodavnijim može ocijeniti razmišljanje onih autora koji tvrde da ne postoji radikalna rez između moderne i postmoderne, već se obje zaokružuju u jedinstven, zajednički sustav značenja. Riječ je o radikalizaciji moderne do koje je došlo preokretom u svijesti ljudi. "Nove su vrijednosti udobnost, humor, mladost, kozmopolitizam i pokretljivost, koje obvezno prate čuvstva opuštenosti, nadražljivosti i ugone. Važno je zadržati, isticati sebe, dopadati se drugima, fascinirati okolinu, zapanjivati, uznemiravati, izgledati dopadljiv i zanimljiv." (str. 319)

Rasprava o modernoj i postmodernoj u funkciji je rasprave o religiji moderne i postmoderne. Vidljivo je da se religija mijenja te je promjenu njezinih oblika i značenja nemoguće razumjeti bez uvida u društvene promjene. Kako promjene nisu jednoznačne, ni religijski afiniteti suvremenog čovjeka nisu jednoznačni. Upravo je zato moguće vidjeti povezanost dva bitna religiologijska fenomena. Prvi se odnosi na činjenicu selektivnog izbora s "religijskog menija". Primat preuzima individualan izbor, individualna kombinacija često različitih, pa čak i suprotstavljenih vjervanja. Današnji čovjek kombinira i kalkulira, preuzima ono što mu se čini korisnim i/ili dopadljivim. Drugi je fenomen usko povezan s prvim, a u aktualnim društvenim promjenama pronalazi i objašnjenje pojave i širenja novih duhovnih i karizmatičkih pokreta. Mnoge je iznenadio pentekostalni bum, i unutar protestantizma i unutar katolicizma. Valja posebno podcrtati (među mnogima koje navodi Jukić) razmišljanje D. Harvieu-Léger koja govori o tome kako (post)modernitet proizvodi vlastiti duhovni svijet koji se, istodobno, pokazuje i kao opreka tom svojem (post)modernom vremenu.

Isti je sociologijski kontekst uvod i u raspravu o postmodernoj ezoterično-okultnoj religioznosti. Svjedoci smo tek začinjanja te teme na našim prostorima, a već i ti začeci donose više netolerantne osude no brižljivoga i skrupuloznog istraživanja. Teško će to biti promijeniti, jer su već mnogi znanstvenici na Zapadu pokazali kako je odnos društva prema novim religijskim pokretima najbolji pokazatelj odnosa tog društva prema samome sebi. U suočavanju s nepoznatim (ma kako to nepoznato ujedno i bolno bilo), onim što remeti našu uhodanu svakidašnjicu, češće se pokazujemo u sasvim nepriličnom svjetlu, svjetlu koje govori o tome kakvi smo zaista. Autorove upozoravajuće riječi treba dobro zapamtiti, jer one mogu poslužiti kao izvrsna mjera vlastitoga ogleđa što će nam, prije ili kasnije, teško biti izbjeći. "Ukoliko pokazemo možebitnu lažnost nove religioznosti, nismo time potvrdili istinitost kršćanstva, jer ono ne živi od neuspjeha drugih nego od vjerodostojnosti svojih sljedbenika. A to treba tek na djelu pokazati: *Hic Rhodus, hic salta*. A upravo je očekivani skok na suvremenome Rodosu ispaao neslavno za mnoge nestrpljive i bojovne kršćane. Postavši predvodnicima bijesnih napadaja na novu religioznost i njezine predstavnike, neke su naime fundamentalističke i integrističke skupine i pokreti – jednako među katolicima i protestantima – iskazale više sektaške netrpeljivosti nego crkvenog mirotvornog duha" (str. 361).

Drugi i treći dio knjige (naslovljeni *Pogledi na kršćanstvo* i *Pogledi na hrvatski katolicizam*) konzekventni su nastavak dosadašnjih "pogleda na religiju". Posebno je zanimljivo poglavlje o liberalizmu i kršćanstvu, jer će se, očito, stari sukob ponovno aktualizirati u novom obličju. Autor že-

li pokazati kako su se i liberalizam i kršćanstvo u međuvremenu promijenili te naglasiti kako je na II. vatikanskom saboru rečeno da kršćanin mora početi svjesno i savjesno živjeti u svijetu koji se ne da olako promijeniti, pogotovo ne željama i riječima.

Primjena nauka II. vatikanskog sabora posebna je teškoća za hrvatske katolike koji su se u XX. stoljeću našli suočeni s mnogim preteškim društvenim izazovima. Njihovo se nesnalaženje, stoga, ponekad može razumjeti, ali je teško opravdati pogreške s kobnim posljedicama. Povijest se više ne može promijeniti, ali može pomoći u današnjoj situaciji. Upravo je ova "didaktičnost" Jukićevih razmatranja ono što valja posebno cijeniti i zato svakome kome je teško čitati cijelu knjigu posebno preporučujem posljednjih osamdesetak stranica. Preporuka se ne tiče samo zauzetih kršćana, već upravo svakoga – jer smo suočeni s istim i preteškim društvenim i osobnim izazovima i mogućnost je samo jedna, neovisno o tome kako je osobno doživljali i kako je osobno živjeli.

Drugi vatikanski sabor može pomoći shvaćanju da se svijet u potpunosti promijenio te da stara rješenja više jednostavno nisu moguća. Treba biti sasvim realan i uvidjeti da nema alternative doli prihvaćanja tržišnog gospodarstva i demokratskog političkog sustava. S time, dakako, dolaze mnoge opasnosti, ali zapriječnje takvoga razvoja ništa ne rješava, već samo komplicira ionako zakašnjeli i zato sada još turbniji susret Hrvatske i Europe. Europa nas, možda, ponekad ne razumije niti se uvijek drži uzvišenih moralnih načela o kojima zbori – ali, Europa je naša jedina sudbina i naša jedina mogućnost. Valja prevrednovati i kršćanski stav prema lijevoj misli, poručuje autor, jer je ona inherentno europska i neraskidivo utkana u moderni razvoj.

Ovakav uvid kršćanina ne ostavlja bez alternative, jer on upravo zato svijetu može i treba ponuditi svoj pravi kršćanski život. Jukićev stav jednostavno množi dodatna pitanja, ma kako se naivnima činila.

Kako ove ideje predočiti svim odgovornim društvenim čimbenicima od kojih se i ne traži ili očekuje kršćanski odgovor? Kada će i kako hrvatsko društvo postati svjesno društvenih neizbježnosti tek unutar kojih je moguće pronalaziti svjetonazorske ili nacionalne alternative? Kako živjeti sanjanju slobodu, sada već ugroženu nepromišljenim(?) posezanjem za preživjelim uzorima?

Shvatiti autorovu poziciju neće biti lako ako se ne prisjetimo da mu je bitna nakana sociologijski razotkriti svijet, kako bi mu se ponudila kršćanska alternativa. Zato su kršćani suočeni s na izgled paradoksalnim zahtjevom da treba prihvatiti svijet koji je najpoželjnije osuditi. Ali da bi ta osuda bila učinkovita, valja osuditi i našu stvarnost, pokazati da nam je kapitalizam stigao u najgorom obliku, shvatiti da prolazimo mukotrpan i nemilosrdan put razvoja da bismo, tek potom, dostigli današnje uzore. Ova tvrdnja, vjerujem, pokazuje da nema mjesta nikakvoj hvali, ali ima promišljenijem društvenom nastojanju, onome koje će barem ublažiti neke nužno negativne tendencije i ubrzati one pozitivnije. Autor čak izriče misao da se Oktobar, zapravo, zbio prije Bastille i da mi tek sada otkrivamo već davno otkrivene stvari. Prolazimo ono što smo ideologijski, ali ne i u stvarnosti apsolvirali. Ni Zapad nam tu ne pomaže previše. U njihovome obzorju naše porođajne muke ostaju nerazumljive, prezrene. Moguće je reći da nas prati zla kob. To je, možda, određeno opravdanje, ali ne i izlika. Pogotovo ne za katolike, ponovno podvlači autor, koji i dalje stoje pred izazovima raspada komunizma, rata i sekularizacije. "Kršćani se zato moraju u postkomunističkom društvu početi učiti živjeti u opasnostima i izazovima slobode. Izgle-

da da nekima to teško pada poslije opasnosti i izazova neslobode u komunizmu. U svemu tome treba tražiti razloge zašto u hrvatskih katolika ima znakova pojave neke ksenofobičnosti i predmodernog odbacivanja zapadnjačkih obrazaca vladanja i mišljenja. Ako se nastavi, ta bi sklonost mogla postati vrlo opasnom, posebice ukoliko bi se pomiješala sa suvremenom kritikom što je Crkva i teologija upućuju poretku postmoderne... Htjeti danas kršćanstvo bez iskustva liberalizma i sekularizacije, znači istodobno pristati na Crkvu bez Drugog vatikanskog koncila. A u te se povijesne nesporazume i ideološke stranputice kršćani ne bi smjeli nikada zaputiti, pa ni iz ogorčenja zbog napada od neprijatelja i napuštanja od prijatelja." (str. 500)

Posljednja rasprava uvrštena u ovu knjigu (*Hrvatski katolici između tradicije i moderniteta*) još će jednom poslužiti kao dobra demonstracija neraskidive povezanosti sociologijskoga i fenomenologijskog pristupa Jakova Jukića. Točnije rečeno, na djelu je osebujna kombinacija opće sociologije društva, sociologije religije i osobnoga vjerskog stava koji se u tome utemeljuje. Stoga opravdanost ponovnog razmišljanja o tome što za hrvatske katolike znači posvemašnja ukorijenjenost u tradiciju. Nije riječ ni o kakvom općem napadu na kulturu koja je obilježila hrvatski katolicizam proteklih stoljeća i koja se, konačno, ovjenčala aureolom pobjede. Nasuprot tome, riječ je o stalnom podsjećanju na zbiljnost nove kulture moderniteta koja vrvi novim izazovima. A kada se oni povežu sa specifičnom hrvatskom situacijom, tada će se vidjeti kako je potrebno progovoriti o "ekumenizmu, dijalogu s islamom, opraštanju neprijateljima, suživotu s drugima, pluralizmu svjetonazora, obrani ljudskih prava, društvenoj nepravdi, odvojenosti od države, snošljivosti, nenasilju i prikrivenim krugovima mržnje što se šire u podzemlju društva, a da im se nitko ozbiljno ne suprotstavlja" (str. 513).

Vraćajući se, međutim, uvodno nagašenoj sociologijskoj optici, moguće je sasvim zanemariti ovako promišljeni krš-

ćanski izbor i podvući samo fenomenološki prinos. Iako se time krnji autorov pristup, neka mi to, na kraju, metodološki bude dopušteno, jer držim da je hrvatskoj sociologiji religije takav prinos sudbinski važan. Stoga, ako ništa drugo, sociologija mora objektivno vidjeti na koji je način religija nazočna u suvremenom društvu, iako su joj se oblici izmijenili, iako dio crkvene religioznosti ponegdje nestaje s potisnutom tradicijom. Religija se, istodobno, opire društvenim promjenama i mijenja se s uvijek promijenjenim čovjekom, ostajući njegov vjerni pratitelj u nevjernim vremenima. Sociološki govor o sekularizaciji suvremenog svijeta i sociološki govor o povratku svetoga u suvremenom svijetu ostaju i dalje samo dvije inačice jedne iste, ali proturječjima bremenate stvarnosti.

Siniša Zrinščak

Lujo Tončić-Sorinj USAMLJENA BORBA HRVATSKE Od pobjede jezika do pobjede oružja

Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatski institut za povijest, Knjižnica Svjedoci povijesti, Knjiga 6, Zagreb, 1998., 155 str.

Hrvatska sveučilišna naklada i Hrvatski institut za povijest iz Zagreba pokrenuli su prije kratkog vremena zajedničku knjižnicu – *Svjedoci povijesti*, kako bi kroz memoare, svjedočenja i razmišljanja svjetskih političara, međunarodnih posrednika,

diplomata i novinara koji su izravno ili posredno bili uključeni u zbivanja u svezi s raspadom Jugoslavije, osamostaljenjem novih država, srpskom agresijom na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu te brojnim ratnim zločinima i genocidom koji su se dogodili na ovim prostorima. Izdavači, između ostaloga, kažu: "Bez tih svjedočenja tvrdnja da je hrvatska misao o slobodi i samostalnosti nailazila na nerazumijevanje i otpor bila bi samo prazna riječ bez dostatne uvjerljivosti – ovim svjedočenjima ona postaje nedvojbeno. Otuda će zasigurno biti mnogo lakše zaključiti s kakvim se sve teškoćama suočavala Hrvatska na putu do svoje neovisnosti i zašto je hrvatska sloboda imala tako visoku cijenu." U sklopu ove knjižnice tiskane su dosada sljedeće knjige: *Veļeposlanikova priča* (Thomas Patrick Maledy), *Posljednji balkanski rat* (Jean Cot), *Pogled s Bospora* (Süleyman Demirel), *Balkanska odiseja* (David Owen), *Dossier Balkan i Hrvatska* (Alois Mock). Neke od tih knjiga već smo predstavili u *Društvenim istraživanjima*.

Najnovije djelo iz te knjižnice, koje se netom našlo pred hrvatskim čitateljima, jest knjiga Luje Tončića-Sorinja *Usamljena borba Hrvatske, s podnaslovom Od pobjede jezika do pobjede oružja*. Riječ je o hrvatskom prijevodu njemačkog izvornika: *Kroatiens einsamer Kampf, Vom Sieg der Sprache zum Sieg der Waffen*.

Iako nevelika (155 stranica džepnog formata), ova je knjiga izvanredan prinos boljem vrednovanju hrvatske borbe za slobodu te, što je još važnije, njezinom objektivnijem i cjelovitom prikazu međunarodnoj zajednici.

Iako je rođen u Austriji (Beč, 1915.), a veći dio školovanja proveo u Salzburgu, Beču i Parizu, dr. Lujo Tončić-Sorinj nije krio niti zanemarivao svoje hrvatsko podrijetlo, pače, u njemu je neprestano nalazio izvorište svojega znanstvenog, političkog i diplomatskog djelovanja, prvo u službi Republike Austrije, a potom i na promicanju interesa Republike Hrvatske, kada se ona, konačno i trajno, otrgnula iz srpskoga zagrljaja te krvlju svojih bran-

itelja ostvarila (izborila) slobodu i državnu neovisnost.

Unatoč tome što je najveći dio svojega života proveo izvan domovine predaka (njegovu su preci s majčine strane bili Hrvati iz Dalmacije), dr. Tončić nikada nije dopustio da zaborav prekrije njegove korijene niti pravedne višestoljetne težnje hrvatskoga naroda za oživotvorenjem dugoga sna o samostalnoj državi. S obzirom na to da je više desetljeća bio u samom žarištu europskih političkih zbivanja, obnašajući brojne odgovorne dužnosti u austrijskoj državi (neko je vrijeme 1960-ih godina bio ministar vanjskih poslova Republike Austrije) i skupštini Vijeća Europe, bio je svjestan svih mogućih teškoća na koje Hrvati i Hrvatska mogu (a iskustvo je pokazalo da i jesu) naići, tražeći međunarodno priznanje i podršku za svoju borbu. Stoga se usrdno stavio, u svojim već poznim godinama, u službu Hrvatske i promicanja njezinih interesa i opravdanih zahtjeva prema međunarodnoj zajednici. Kao vrstan poznavatelj međunarodnih prilika, odnosa i sukoba, osobito u Europi, koju su u ovome stoljeću razdirali ratni sukobi, blokovska podijeljenost te raspadi višetličkih državnih zajednica (SSSR, Češkoslovačka, Jugoslavija) i koju, unatoč proklamiranom jedinstvu, i na koncu ovoga stoljeća razdiru interesi politički i gospodarstveno najjačih i najvažnijih zemalja, dr. Tončić je mogao pomoći Hrvatskoj da pronađe manje trnovite putove za proboj na europsku i svjetsku političku scenu.

Knjiga koju predstavljamo govori o dijelu te mukotrpne borbe. U njoj nedvosmisleno izlaze na vidjelo neznanje i nerazumijevanje međunarodnih čimbenika uzroka i posljedica političke i vojne krize na jugoistoku Europe u posljednjem desetljeću ovoga tisućljeća. Stoga je dr. Tončić

osobito pozornost posvetio raščlambi temeljnih čimbenika koji su utjecali na propast Jugoslavije (velikosrpski imperijalistički program i pokret prije i nakon Drugoga svjetskog rata, komunistička ideologija, sustavno zatiranje hrvatskog nacionalnog i državnopravnog identiteta...). Ti čimbenici nisu rezultirali samo raspadom jedne države (SFRJ) i uspostavljanjem novih država (Hrvatska, Slovenija, BiH, Makedonija, SRJ) nego i potpunim krahom međunarodne (ponajprije europske) sigurnosne i humanitarne politike. Slom, ionako krhkih, europskih sigurnosnih mehanizama bio je očekivana posljedica potpune odsutnosti minimalnog razumijevanja opravdanih zahtjeva nesrpskih naroda (pa tako i hrvatskog) za oslobođenjem iz srpskih imperijalnih okova.

A zbivanja nisu došla iznenadno, na njih su upućivali brojni i burni događaji u proteklih pola stoljeća u Jugoslaviji. Spomenimo samo "hrvatsko proljeće" 1971. godine, kršenje prava Albanaca na Kosovu početkom 1980-ih godina, "jogurt revolucije" u Vojvodini i Crnoj Gori 1988. i 1989. godine, velikosrpski ratni poziv na Gazimestanu 1989. godine, "balvan revolucija" u Hrvatskoj sredinom 1990. godine. Za Europu to nisu, na žalost, bili jasni znaci političke krize. Europa je ostala zatečena agresijom na Hrvatsku (od 1991.) i kasnije na Bosnu i Hercegovinu (od 1992.), kao što je i danas zatečena zbivanjima na Kosovu. Među najbolje opise pristupa i angažmana međunarodne zajednice u rješavanju prilika na područjima koja su nekada činila SFRJ, možemo uključiti sljedeće Tončićeve rečenice: "Tijekom godine 1994. zaoštrila se situacija. 28. siječnja držao sam u Austrijskoj ligi Ujedinjenih naroda predavanje o cjelokupnom području Jugoslavije. U proljeće izaslanik Vijeća sigurnosti UN-a za Hrvatsku i Bosnu, Japanac Akashi također je držao predavanje u istoj Ligi u Beču, sa mnom i jednim generalom kao partnerima za raspravu... Akashijevo izlaganje doseglo je vrhunac u priznavanju načela da prema svim zaraćenim stranama bivše Jugoslavije, dakle Srbima, Hrvatima i Mu-

slimanima, valja postupati jednako. Pri tom ne igra nikakvu ulogu tko je agresor, a tko žrtva (istaknuo D. Ž.), važno je samo prigušiti ratna djelovanja i, ako je moguće, posve ih izbjeći te svestranom pomoći i diplomatskim pregovorima uvesti mirovni proces. To izjednačavanje ubojica i žrtava ubojstva bilo je ubitačno." (str. 137-138)

Razlozi takvome polazištu međunarodne zajednice su brojni, a dr. Tončić ih je izvanredno sažeo: "Sad je zacijelo postalo očito da su europske države, a s njima i Europska zajednica, posve izgubile mjerodavni utjecaj na bivšim jugoslavenskim područjima. Te posramljujuće okolnosti mnogi su tek sad postali svjesni, ali postali su svjesni i uzroka, naime, sleđujuće nesložnosti i nesposobnosti za odlučivanje (istaknuo D. Ž.) u Europskoj zajednici. To ni pošto nije povećalo simpatije za Hrvatsku. Posljedica je bila činiti odsad sve da bi se Hrvatskoj iznova stvarale poteškoće kako bi joj se oteili plodovi uspjeha." (str. 140)

Iako je dr. Tončić dobar dio svoje knjige posvetio suvremenim zbivanjima (raspad Jugoslavije, neovisnost Hrvatske, velikosrpska agresija), ipak najvredniji dio njegova djela predstavlja jezgrovita i nedvosmislena raščlamba povijesno-političkih okolnosti, odnosa i procesa na ovim prostorima (posebice u Dalmaciji) u posljednjih stoljeće i pol. Kritički se dr. Tončić osvrnuo na slom (uzroke i posljedice) Austro-Ugarske Monarhije, na osnutak Kraljevine SHS 1918. godine (kasnije Kraljevine Jugoslavije), na uspostavu Banovine Hrvatske 1939. godine, na petogodišnje razdoblje NDH (1941. -1945.) te konačno na komunističku Jugoslaviju (1945. -1991.) čijim je raspadom zaključena teška i tragična 70-godišnja povijest života južnoslavenskih naroda u jednoj državi. Njegova je raščlamba, i za one koji slabo poznaju

povijest državnih i etničkih odnosa i sukoba na ovim prostorima, vrijedno polazište u daljnjem proučavanju i istraživanju tih odnosa i sukoba. Istodobno, ona je i nezaobilazna za one koji pokušavaju zaokružiti cjelinu povijesnih, političkih, gospodarstvenih, demografskih, kulturnih i vjerskih procesa u jugoistočnoj Europi od konca prošloga stoljeća do danas.

Dalmacija se nalazi u središtu Tončićevih razmatranja. Iako kolijevka hrvatske srednjovjekovne države, ishodište hrvatske kulture i pripadnosti Hrvata katoličkom svijetu, Dalmacija je, ponajviše, bila razdirana između različitih osvajača koji su je nastojali prisvojiti i nesmetano crpsti njezina prirodna i ljudska dobra. Mlečani, Osmanlije, Mađari, Austrijanci, Francuzi, Talijani, Srbi, Crnogorci – svi su se oni u određenim razdobljima otimali za ovaj, vjerojatno najljepši, dio europske obale i mora. A, Dalmacija je, unatoč svim nepravama i nedaćama, bila i ostala hrvatska i to je u ovoj borbi za svoju slobodu i pokazala.

Iako neshvaćen, hrvatski je narod uspio izboriti pobjedu i ostvariti svoj višestoljetni cilj; hrvatski je narod uspostavio i obranio svoju državu. No, pred hrvatskom su državom još brojna iskušenja (demokratizacija, Daytonski sporazum, odnos s Jugoslavijom, priključenje integracijskim procesima u Europi, gospodarstveni napredak, obnova ratom razorenih krajeva, povratak prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba...). Dr. Tončić je u svom djelu jasno ukazao na njih i na pravce njihova mogućeg rješavanja. On uopće ne sumnja da će Hrvatska krenuti ususret sjajnoj budućnosti. Prema njegovim riječima, jamac za to je hrvatski narod.

Knjiga *Usamljena borba Hrvatske* vrtan je pokušaj sažimanja stoljeća borbe Hrvata za svoju nacionalnu, vjersku i državnu opstojnost i slobodu na ovim prostorima. Istodobno, ona je i potvrda nastojanja mnogih za zatiranjem višestoljetne povijesne i kulturne baštine Hrvata, kao i hrvatskog nacionalnog identiteta. Iako mali po broju pripadnika, Hrvati su po svojoj povijesti i prinosu izgradnji europskog ci-

vilizacijskog okvira velik narod. Stoga imaju pravo biti ravnopravni i s moćnijim i brojnijim narodima i državama na europskom kontinentu. Hrvati će, zahvaljujući, kako dr. Tončić na jednom mjestu u knjizi kaže, "kolosalnoj izdržljivosti", izboriti i osigurati taj status.

Dražen Živić

Jacques Le Goff CIVILIZACIJA SREDNJOVJEKOVNOG ZAPADA

Golden marketing, Zagreb, 1998., 568 str.

Civilizacija srednjeg vijeka predstavlja djetinjstvo našeg modernog doba te stoga privlači sve jaču pozornost današnjeg čovjeka. Hrvatskoj se javnosti pruža veliko zadovoljstvo upoznati se s kapitalnim djelom o srednjem vijeku. Riječ je o knjizi Jacquesa Le Goffa *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada* koju je prevela Gordana Popović, a izdavač je Golden marketing iz Zagreba. Riječ je o iznimno živoj i dojmljivoj sintezi često sukobljenih obilježja društvenog, gospodarskog, političkog, umjetničkog i intelektualnog života srednjeg vijeka. Jacques Le Goff je bez sumnje jedan od najcjenjenijih stručnjaka u svijetu za probleme srednjeg vijeka i autor mnogobrojnih drugih radova posvećenih srednjem vijeku. U hrvatskom prijevodu objavljene su još dvije njegove knjige: *Intelektualci u srednjem vijeku*, GZH, 1982.; i *Srednjovjekovni imaginarij*, Akant – Antibarbarus, 1993. Hrvatsko izdanje je prijevod drugoga nadopunjenog i proširenog francus-

kog originala, objavljenoga 1982. godine. To se djelo širom svijeta drži nenadmašnom sintezom najvažnijih zbivanja i problema zapadnoeuropske civilizacije u dugom razdoblju od IV. do XIV. stoljeća.

Kako bi osvjetlio vrlo složeno i slikovito doba, prepuno sukoba raznovrsnih mentaliteta i osjećaja, drukčijih tradicija i kulturnih naslijeđa, autor se služi velikim brojem raznovrsnih podataka te rezultatima mnogobrojnih arheoloških, etnoloških i socioloških istraživanja. Čitatelju se ovo davno doba otvara kao bogati prikaz ispunjen dinamikom društvenih i kulturnih kretanja. Knjiga se, radi preglednosti, sastoji od dva dijela od kojih svaki ima četiri poglavlja. Autor piše kraći uvod u kojem, između ostalog, navodi: "Nadasve držim da se funkcioniranje društva pojašnjuje preko društvenih proturječnosti, borbe klasa, makar se pojam klasa ne mogao primjerenom primijeniti na društveno ustrojstvo srednjeg vijeka..." (str. 13).

U prvom dijelu knjige srednji vijek je određen kao razdoblje nastalo nakon krize civilizacije antičkog Rima do vremena krize kršćanstva u zenitu *Trecenta* (Igor Fisković u pogovoru knjizi). Autor ističe kako je upravo nevjerojatno tehnološko nazadovanje srednjovjekovnog Zapada u odnosu na Rimsko Carstvo. Nazadovanje uvjetuje veliku bijedu i nedostatak hrane, ali i nedostatnost graditeljskih materijala, ukusa, pa čak i uprave i dostojanstva vladanja. Istina, postojali su pojedini pokušaji obnove zapadnog jedinstva, koji su se ponajviše očitovali u germanskim (karolinškim) nastojanjima za organizacijom. Ovaj je ustroj bio vrlo kratkog daha i ubrzo se raspao pod udarcima vanjskih neprijatelja – novih osvajača – i unutarnjih čimbenika razdora. Prije 1000. godine osvajači pristižu sa svih strana, a najopasniji dolaze s mora, najčešće sa sjevera. Vrlo brzo novi gospodari postaju veliki crkveni i svjetovni moćnici.

Usprkos svim teškoćama, krajem X. stoljeća dolazi do određenog gospodarskog i društvenog napretka, renesanse srednjeg vijeka za koju ne postoji jednostavno

objašnjenje. Autor navodi da bi to mogao biti protuudarac Zapada uspostavljanju muslimanskog svijeta, ali bi se moglo pripisati i tehnološkom napretku ostvarenom ponajviše u poljodjelstvu. Razvoj poljoprivrede i cjelokupnog gospodarstva omogućio je i demografski napredak. Teško je u tom razvoju (približno od XI. do XIII. stoljeća) razlučiti uzroke od posljedica. Tako je, na primjer, povećanje obradivih površina i poboljšanje uroda, raznolikosti uzgoja i prehrane omogućilo vjerojatno udvostručenje broja stanovnika što je povratno potaknulo razvoj poljoprivrede, ali i polet i širenje kršćanstva. Bio je to dvostruki pokret osvajanja čiji je rezultat bio pomicanje granica kršćanstva u Europi i križarskim ratovima poduzimanje dalekih putovanja u muslimanske zemlje. Tako će nastati mnoge mješavine vjerskih, demografskih, gospodarskih i nacionalnih pobuda koja će kršćanstvu podariti osobita obilježja (str. 93). Poljoprivredni viškovi omogućuju obnovu gradova, čvorišta trgovačke razmjene, ali i središta izobrazbe, intelektualnog i umjetničkog uzleta. Procvatu kršćanstva na prvom mjestu pridonosi Crkva koja je vrlo djelotvorna i na gospodarskoj razini. Ujedno, u cijelom razdoblju Crkva štiti trgovce i pomaže im svladati predrasude zbog kojih ih prezire dokono plemstvo. Unutar Crkve nastaju novi redovi koji zagovaraju nužnost odlaska u "pustinju", pronalaženja u samoći pravih vrijednosti od kojih se zapadna kultura sve više udaljuje. Dugoročno gospodarski je razvoj neizbježan, pa uvelike pomaže seljačkoj klasi popraviti vlastitu sudbinu: na novo raskrčenom zemljištu seoski "baštinići" dobivaju povlastice, a vlastelinski nameti najčešće se zamjenjuju prisilnim radom ili radnom obvezom.

Iako jačaju mnogi gradovi poput Genove, Venecije, Barcelone i Bruges, moderna Europa neće nastajati oko gradova, nego će se osnivati na državama. Gradovi nisu dosta ekonomski moćni ni za osnivanje potrebne političke sile, ni za određene snažne gospodarske sile. Već potkraj XIII. stoljeća oni se nadmeću jedino u sklopu gradskih konfederacija, ali sve veće značenje dobiva drugi tip organizacije prostora: teritorijalna država. Stvaranje država je dugotrajan proces koji će u XIII. i XIV. stoljeću biti uvelike zaustavljen prodiranjem mongolskih i tatarskih osvajača, ali i izbijanjem zaraznih bolesti, slabljenjem gospodarstva, širenjem siromaštva, gladi i demografskim padom. Ukratko, kršćanski svijet je ušao u krizu koja se pretvara gotovo u katastrofu.

U drugom dijelu knjige autor u genezi i četiri poglavlja pobliže razmatra civilizaciju srednjeg vijeka. Otoci civilizacije – gradovi, dvorovi i samostani – usprkos velikim provalama, pljačkama i razaranjima rijetko prestaju postojati i zračiti od danas do sutra. Lijepa mreža rimskih cesta gotovo je nestala, uništena provalama i neodržavanjem. Prekid komunikacijskih mreža vratio je najveći dio srednjovjekovne civilizacije u primitivan svijet tradicionalnog ruralnog okružja u kojem ponovno izranjaju stare navike i načini proizvodnje. Putovanje je bilo sporo i naporno, a zbog razbojnika i pljačkaša krajnje nesigurno. Ne čudi da su razmjeri migracija vrlo mali, a na put kreću samo smioni "pustolovni trgovci" (Joinville), ili pak sirotinja koja osim života nema što izgubiti. I ono malo trgovine se sprječava i zabranjuje, pa je vrlo malo gradova, poput Venecije, uspjelo svladati sva ograničenja i obogatiti se na trgovini. Na idejnom području nastaje potpuno nepovjerenje prema strancima, optimizam i vjera samo u Božje istine, a samo se rijetko javljaju stidljivi naponi vrednovanja sadašnjosti i budućnosti. U doba u kojem većina ljudi živi od zemlje i vrijeme se određuje ruralno: dijeli se na dan i noć te na godišnja doba. Noć je prepuna raznovrsnih prijetnji i opasnosti

od kojih se ljudi srednjeg vijeka zaštićuju zatvaranjem vratnica, a gradove stalno čuva budna straža. Naprotiv, sve što je "svijetlo" lijepo je i dobro. Na sličan način i godina se dijeli samo na ljeto i zimu.

Nakon razmatranja prostornih i vremenskih struktura, autor objašnjava materijalan život u razdoblju od X. do XIII. stoljeća te navodi da su dva najvažnija srednjovjekovna izuma (vodenica i plug s kotačima) potjecali još iz antičkog vremena. U srednjem vijeku mehanizacija nije praktično kvalitativno napredovala, a najviše upotrebljavani materijal je drvo. Željezo je bilo predmetom pozornosti te se čak izjednačavalo sa čudom. Područje u kojem se u srednjem vijeku ostvario važan napredak je uporaba izvora energije (ponajviše hidraulične), no usprkos tome, temeljni dio energije i dalje potječe od čovjeka i životinje. "Industrijska" grana u kojoj je ostvaren važan napredak je proizvodnja oružja i ratne opreme. Unatoč izumu baruta i vatrenog oružja, nije ostvareno veće povećanje vojne djelotvornosti te "prvi topovi prije pobuđuju strah svojom bukom nego ubilačkim djelovanjem" (str. 289).

Slabost proizvodnih tehnika osuđivala je srednjovjekovno gospodarstvo na nazadovanje, odnosno na zadovoljavanje tek potreba opstanka i troškova prestiža manjine, s tim da niti cjelokupno plemstvo nije bilo "bogato", već je bilo i "siromašnih vitezova" koji nisu imali sredstava za zadovoljenje potreba vlastita opstanka i opstanka svoje obitelji. Neproizvodna i rastrošna potrošnja koju provodi plemstvo znači iznimno visoku feudalnu rentu koja je iznosila 50 posto ili nešto više seljačkih prihoda, tako da seljacima nije ostajalo dosta niti za najnužnije troškove uzdržavanja. Tehnološko zaostajanje srednjeg vije-

ka i veliko izrabljivanje dovodili su zapadni svijet na rub gladi i samu granicu opstanka. U to doba gladi, a i raširenog straha od gladi, ne čudi što je gozba vrlo privlačan motiv brojnih likovnih i književnih djela (poput *Romana o Liscu*). Neishranjenost znači tjelesnu slabost i smanjenu otpornost, pa ne čudi da su epidemije uzimale toliko života. Iako je i među plemstvom bilo loše hranjenih, loše zdravlje i prerana smrt bili su u prvom redu sudbina siromašnih slojeva. Ta društvena diskriminacija je nevolja koja pogađa siromahe i pošteđuje bogate, pa stoga veliko čuđenje izaziva nepogoda koja ubija sve klase bez iznimke: crna kuga. Materijalna nesigurnost objašnjava u velikom dijelu duhovnu nesigurnost ljudi srednjeg vijeka. Sigurnost na Zemlji može se zahvaliti jedino čudu koje je spasilo radnika od nesreće na poslu: zidare koji padnu sa skele neki svetac čudom pridržava pri padu i uskrsava ih na zemlji; mlinare ili seljake zahvate kotači mlina, a čudo ih spašava od smrti. Krčitelj na kojeg je palo stablo ostao je neozlijeđen našavši se ispod čudesne zakrivljenosti debla koju je Bog napravio na molbu drvosječe. Tako čudo zamjenjuje socijalno osiguranje.

U poglavlju o kršćanskom društvu Le Goff pobliže objašnjava nastanak "staleža" (tako milih nekim našim suvremenim političarima) te navodi da se njihov broj razlikuje od autora do autora. Neka njemačka knjiga iz 1220. godine nabraja čak 28 staleža, a Ivan iz Freiburga razvrstava grijehe u četrnaest rubrika koje u isti mah predstavljaju "staleže". Srednjovjekovni pojedinac tako dugo nije postojao u svojoj tjelesnoj posebnosti te se svatko svodi na jedan tjelesni tip koji odgovara njegovu položaju, njegovu društvenom redu (str. 363). Crkvena i svjetovna vlast su izrabljivale, seljačke i gradske zajednice prije su gušile nego oslobodile pojedinca, tako da su gradske tekovine: sveučilišta i pravnici ustanovljavali pravne odredbe koje uništavaju seljaka. Bopa između klasa na srednjovjekovnom Zapadu podvostručuje se žestokim suparništvom unutar klasa: sukobi među feudalcima, krvava su-

parništva između građanskih obitelji i drugo. Uz sva zla, velik dio stanovništva (heretici, gubavci, Židovi, bogalji, stranci) potpuno je isključen iz društva ili živi na njegovoj margini. Obuzet svojim novim idealom radišnosti, kršćanski svijet protjeruje čak i besposličare, dobrovoljne ili prisilne. Baca na cestu svijet bogalja, bolesnika, nezaposlenih koji će se pomiješati s velikom hordom skitnica.

Knjiga završava opisom mentaliteta, osjetljivosti i pristupa ljudi srednjeg vijeka. Osim prevladavajućeg osjećaja nesigurnosti, obvezatno je pozivanje na prošlost. Osuđuje se bilo kakav tehnološki i duhovni napredak, a inovacije su posve nečudoredne. Ne čudi, stoga, što ljudi stalno nastoje umaknuti razočaravajućem i nezahvalnom svijetu, pa su na visokoj cijeni i široko rasprostranjeni raznovrsni začini i napitci koji stvaraju aluzije. Ipak, posebice u gradovima, razvijaju se realizam i racionalizam koji će biti preduvjet nastajanja novog doba i pravednijeg društva.

Knjiga Jacquesa Le Goffa *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada* vrlo je vrijedno i zanimljivo štivo ne samo za stručnjake medijevalizma nego i za širu čitateljsku publiku. Na stručan način s različitih motrišta Le Goff oslikava značenje srednjeg vijeka te iznosi sličnosti i razlike tog vremena sa suvremenim. Djelo je popraćeno mnogim prigodnim ilustracijama koje također omogućavaju čitatelju lakše razumijevanje obrađene građe. Svojom raznolikošću i sveobuhvatnošću ova knjiga može postati uzor ne samo povjesničarima nego i znanstvenicima mnogih drugih područja. Ujedno, ona je sigurno poticaj za daljnja istraživanja života i rada ljudi iz naše daleke prošlosti.

Predrag Bejaković

David Owen BALKANSKA ODISEJA

Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatski institut za povijest, Knjižnica Svjedoci povijesti, Zagreb, 1998., 450 str., 14 tematskih karata.

"Ovo je prikaz pokušaja međunarodne zajednice da se nosi s raspadom bivše Jugoslavije. Nije riječ o povijesti početka rata, niti pak njegova razvitka, premda se na tu povijest pozivam zbog njezina utjecaja na današnjicu. Moje je polazište polazište pregovarača koji se uključio ujesen 1992., pošto je rat u Bosni i Hercegovini već bio uzeo vrlo teške žrtve." (str. 35) Ovim riječima nas britanski političar, diplomat i lord, David Owen uvodi u svoje djelo: *Balkanska odiseja*, djelo u kojemu je iscrpno opisao svoje gotovo trogodišnje razdoblje supredsjedanja Međunarodnom konferencijom o bivšoj Jugoslaviji koja je uspostavljena 1992. godine sa svrhom razrješenja političke krize nastale raspadom SFR Jugoslavije te zaustavljanja razornoga rata izazvanog velikosrpskom agresijom na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu.

Lord David Owen je bio član britanskog Parlamenta od 1966. do 1992., zatim član britanske Vlade u više navrata između 1970. i 1979., a potom osnivač Socijaldemokratske stranke Velike Britanije 1981. godine. U kolovozu 1992. godine imenovan je supredsjedateljem Upravljačkog odbora Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji (MKBJ) i s tog je položaja odstupio u lipnju 1995. godine. David Owen je jedna od najkontroverznijih političkih figura koje su se kretale na pozornici raspadajuće Jugoslavije, ali i na poprištu velikoga ratnog vihora koji je, na žalost, bio pratitelj korjenitih političkih i vojnih promjena na jugoistoku Europe koncem XX. stoljeća. Owenove su riječi i još više djela izazivale brojne nedoumice, razočaranja, pa i ogorčenja, ne samo u Hrvatskoj i BiH nego i u svijetu, kod svih onih koji su bili zainteresirani za što brži i pravedniji svr-

šetak političke krize i rata. Prisjetimo se samo njegove burne reakcije nakon "Bljeska" u svibnju 1995. godine, kad je, osuđujući opravdanu antiterorističku operaciju Hrvatske vojske i policije, između ostalog, izjavio: "Može se nešto poduzeti protiv Hrvatske. Hrvatska je izuzetno ranjiva..." (Večernji list, broj 11371, od 2. svibnja 1995.) Malo je inozemnih aktera uključenih u mirovne procese u Hrvatskoj i BiH bilo s tako oskudnim i uskim poznavanjem, ali i golemim nerazumijevanjem uzroka i posljedica proteklih zbivanja, kao što je to bio lord David Owen. Kao supredsjedatelj MKBJ (prvo sa C. Vanceom, a potom s T. Stoltenbergom) Owen je imao veliku odgovornost pridonijeti uspostavi pravednog i trajnog mira na ovim prostorima. U tome je samo djelomično uspio. Možda ne toliko svojom osobnom krivnjom, koliko krivnjom onih koji su ga nespremno ubacili u, kako on kaže, "balkansku kaljužu".

Gotovo tri godine nakon što je lord Owen odstupio s dužnosti supredsjedatelja MKBJ (kada se zapravo sama Konferencija počela gasiti i kada su Sjedinjene Države preuzele vodeću međunarodnu posredničku pregovaračku ulogu u osmišljavanju mirovnoga plana i provođenju mirovnoga procesa, što je niti pola godine kasnije rezultiralo Daytonom i Zagrebačko-erdutskim sporazumom), hrvatski je čitatelj dobio rijetko dobru priliku otkriti međunarodnu političko-diplomatsku pozadinu proteklih zbivanja. Svoja iskustva i razmišljanja o raspadu Jugoslavije, uspostavi novih država te o strašnome ratu ("građanskom" kako autor ističe) David Owen je sažeo u opsežnoj knjizi: *Balkanska odiseja* koju su u Hrvatskoj tiskali Hrvatska sveučilišna naklada i Hrvatski institut za povijest. Riječ je o hrvatskom prijevodu eng-

leskoga izvornika: *Balkan Odyssey* (Indigo, London) iz 1996. godine.

Iako ta knjiga nije prva koja se bavi političkim, vojnim, društvenim i nacionalnim gibanjima, promjenama i procesima u ovome dijelu Europe, ona je, po mnogo čemu, posebna i, uistinu, dragocjena za sve one koji žele upoznati ne toliko uzroke i posljedice proteklih zbivanja, koliko stvaran (ne)angažman i (ne)spodobnost međunarodne zajednice u rješavanju narasle krize i sukoba. David Owen je bio vrlo djelatna međunarodna činbenik na političko-diplomatskom poprištu propale Jugoslavije, pa je njegovo izvorno svjedočanstvo osobito dragocjeno u vrednovanju međunarodnih političkih i humanitarnih aspekata krize i sukoba u Hrvatskoj i BiH.

Owenova *Balkanska odiseja* sadrži, uz *Uvod*, devet poglavlja (*Nemoguća misija?*, *Utemeljenje Konferencije*, *Vance-Owenov mirovni plan*, *Rušenje Vance-Owenovog mirovnog plana*, *Unija triju republika*, *Plan akcije Europske unije*, *Kontaktna skupina*, *Proces se nastavlja*, *Pouke za budućnost*), *Dramatis personae*, *Kronologiju zbivanja*, Skraćenice i pojmove te Bilješke i napomene. Predgovor je knjizi napisao Josip Šentija, a *Pogovor* Dubravko Jelčić.

Balkanska odiseja je sadržajno i vrlo zanimljivo djelo u kojemu se sasvim jasno razotkrivaju svi nepovoljni međunarodni okviri zaustavljanja ratnoga sukoba, uspostave mira, ali i nemoći, nesnalaženja, pa i nehtijenja vodećih europskih i svjetskih demokratskih činbenika da aktivnije djeluju na rasplitanju hrvatske i bosanskohercegovačke tragedije. Iako je puna (samo)opravdanja za pojedine postupke, ova je knjiga izravna i jasna osuda pasivnosti, licemjernosti i uskogrudnosti međunarodne zajednice i njezine sramotne uloge u razrješenju krize. Owenovo djelo otkriva najmračniju stranu svjetske politike i diplomacije. Ono nedvojbeno pokazuje da, unatoč proklamiranom vanjskopolićkom jedinstvu (primjerice u Europskoj Uniji), promicanju visokih standarda zaštite ljudskih, građanskih, vjerskih, etničkih i drugih prava, još uvijek u među-

narodnim relacijama vodeće mjesto zauzimaju uski nacionalni i državni interesi, mjereni društvenim, geopolitičkim i gospodarstvenim pravima jačega. U takvome međunarodnom (geo)političkom okviru istina i pravda ustupaju svoje mjesto pred suprotstavljenim interesima svjetskih moćnika. Zbivanja u Hrvatskoj, BiH, pa i danas na Kosovu, nedvojbeno pokazuju da međunarodna zajednica nema ni želje, niti mogućnosti (mehanizme) za aktivnije i pravodobnije rješavanje nastupajućih kriza i sukoba.

Owenova knjiga jasno otkriva da svijet nije znao, pa potom niti razumio, uzroke političke i vojne krize u ovome dijelu Europe. Stoga je njegova reakcija bila spora, neodlučna i proturječna. Svjetski politički moćnici uglavnom nisu pravili razliku između agresora i žrtve. Svijet nije shvatio da je Jugoslavija bila daleko od idealne multietničke države. U njoj su vladala stalna neslaganja kad je riječ o najvažnijim nacionalnim pitanjima i interesima, poticana, ponajprije, željom Srba da Jugoslaviju u cijelosti stave pod svoju kontrolu. Vrhunac je krize, koja je neminovno vodila k raspadu zemlje, dosegnut koncem osamdesetih godina. U tom je razdoblju velikosrpski osvajački program sasvim otvoreno ("jogurt revolucije" u Crnoj Gori i Vojvodini, "balvan revolucija" u Hrvatskoj, uklanjanje ustavne konstitutivnosti Kosova) pokušao centralizirati cjelokupnu vlast u Jugoslaviji, što je za preostale republike bilo posve neprihvatljivo. Izlaz iz tako nepovoljnog političkog, nacionalnog, vojnog i gospodarstvenog okružja druge su republike (ponajprije Hrvatska i Slovenija, a kasnije i BiH, odnosno Makedonija) vidjele isključivo u nacionalnom oslobođenju i stjecanju državne samostalnosti i suverenosti.

Svijet je bio nespreman za ono što se zbivalo u raspadajućoj Jugoslaviji. I ne samo to, svijet je, na žalost, želio opstanak Jugoslavije pod svaku cijenu, pa i pod cijenu toga da ona postane konačnim plijenom velikosrpskih imperijalističkih i osvajačkih težnji te da se u njoj konačno skriše sva ljudska, etnička i vjerska prava nersrpskih i nepravoslavnih naroda. Svijet se plašio narušavanja višedesetljetne hladnoratovske geopolitičke i geostrateške stabilnosti na jugoistoku Europe koju je komunistička Jugoslavija, kao svojevrsan tampon između istoka i zapada, (pre)dugo održavala.

Kada su, pritisnuti argumentima, ali i čvrstom voljom slobode željnog hrvatskog naroda, početkom 1992. godine priznali Hrvatsku (i Sloveniju), svjetski moćnici nisu ništa naučili za budućnost. Ako već za sprječavanje stradanja Vukovara nisu ništa učinili, nevjerojatno je kako su hladnokrvno promatrali početak velikosrpskog pira nad Bosnom i Hercegovinom. Višegodišnji mirovni angažman međunarodne zajednice u Hrvatskoj i BiH nikada neće moći sprati sramotu promatranja ratne agresije i etničkog čišćenja trećine hrvatskog i 2/3 bosanskohercegovačkog državnog prostora. Owenovo objašnjenje da se u mirovnom rješenju nije mogao postići pravedan mir te da se nisu mogle ispraviti posljedice etničkog čišćenja potpuno je neobjektivno i samoopravdavajuće, posebice kad se sjetimo s kakvom su nezainteresiranošću svjetski moćnici u jesen 1991. godine pratili razaranja Vukovara i Dubrovnika, a u proljeće 1992. godine Sarajeva. Neupitna je Owenova želja za mirom. No, mirom pod koju cijenu? Priznati etničko čišćenje nije (pravedan) mir. Mir uključuje i kažnjavanje pokretača rata. Mir znači priznanje i pomoć žrtvi te podršku njezinim opravdanim zahtjevima. Sve je to manjkalo u pristupu međunarodne zajednice rješenju krize u Hrvatskoj i BiH. Njezin je interes bio zaustaviti rat i njegovo širenje izvan postojećih okvira, ali i sačuvati obraz zbog nedjelotvorne i nepravodobne reakcije na početku krize,

poglavito na zaustavljanju njezinih velikosrpskih huškača. Lord David Owen je, kao i mnogi drugi europski i svjetski političari, diplomati, "humanitarci", posrednici, pregovarači,..., do kraja odigrao svoju ulogu u svjetskoj predstavi na zgarištima Hrvatske i BiH u kojoj su "veliki" pokazivali svoju (ne)moć u uspostavi novoga pravednijeg i sigurnijeg svjetskog demokratskog poretka.

Njegova knjiga zorno pokazuje metodologiju međunarodne diplomacije u rješavanju kriznih situacija. Zakompliciraj što više možeš, pa onda odgađaj potrebito djelotvorno rješenje kako bi zaštitio svoje parcijalne interese. To je bio jasan pristup međunarodne zajednice krizi na ovim prostorima. Sam će lord Owen priznati koliko je susreta o krizi u Hrvatskoj i BiH bilo neuspješno i neučinkovito i koliko je sjednica međunarodnih tijela (EU, NATO, Vijeće ministara) bilo održano samo radi usuglašavanja nebitnih i zakašnjelih priopćenja za javnost. Mnogi su se sastanci održ(av)ali samo radi zadržavanja mira u kući (EU), a manje radi učinkovitog odgovora na srpsku agresiju u Hrvatskoj i BiH.

Osnovna je želja brojnih kratkovidnih političkih mešetara, koji su godinama hodočastili ovim prostorima, bila težnja da uspostave mir po želji onih koji su ih poslali i koji su zastupali nepravedan mir na razvalinama velikosrpske ratne agresije. Jedini učinkovit odgovor međunarodne zajednice trebao je uslijediti u jesen 1991. godine, kada je nestajao Vukovar. Kad je to izostalo, cjelokupan je daljnji angažman svijeta s etičkog, pa i humanitarnog motrišta bio potpuno dvojbjen. Svako nas (samo)opravdanje za neučinjene korake još više utvrđuje u spoznaji da je svijet mogao, ali nije htio preuzeti odgovornost

da, pravodobno pomažući žrtvama velikosrpske agresije, pomaže sprječavanju širenja rata i golemoga ljudskog stradanja te uspostavi pravednoga i trajnoga mira na ovim prostorima te trajne geopolitičke i geostrateške stabilnosti i sigurnosti.

Čitajući ovu knjigu, razumijemo koji su korijeni Owenove kontroverzne uloge u mirovnom procesu u Hrvatskoj i BiH. Iako pokušava istaknuti svoju nepristranost, ona svakim novim odlomkom postaje sve tanja. Je li lord Owen mogao biti nepristran već samim time što je osuđivao, kako on kaže, preuranjeno priznanje Slovenije i Hrvatske? On ide toliko daleko da dovodi u pitanje opravdanost tumačenja avnojevskih granica državnim međama među pojedinim republikama (državama) Jugoslavije. Drži da je međunarodna zajednica, kad je riječ o tom pitanju, trebala pokazati više fleksibilnosti. Piše: "... smatralo se da se republičke granice ne mogu ponovno povući zbog velikog broja odvojenih džepova u kojima postoje nacionalne većine koje nisu teritorijalno povezane. Točno je da srpskim zahtjevima nije moglo biti u potpunosti udovoljeno, no odbaciti svaku raspravu ili mogućnost kompromisa, kako bi se spriječio rat, bila je uistinu čudna odluka. Moje je gledište uvijek (istaknuo D. Ž.) bilo da je uporno ostajanje kod međunarodnih granica šest republika bivše Jugoslavije,..., kao da je riječ o granicama među nezavisnim državama, prije no što je uopće bilo govora o priznanju tih republika, bila ludost veća od sama preuranjena priznanja" (istaknuo D. Ž.) (str. 68). Poslije takvih se riječi jasno shvaća Owenova kratkovidnost u promišljanju mirovnog rješenja krize i sukoba u Hrvatskoj i BiH. Što je otpor žrtava rata (Hrvatske i BiH) prema nepravednim i nametanim mirovnim rješenjima bio veći, to je njegova opusda njihova priznanja i njihove opstojnosti bila snažnija.

Valja istaknuti da David Owen u svojem djelu veliku pozornost posvećuje iscrpnom raščlanjivanju najvažnijih "domaćih" sudionika beskrajnih višemjesečnih pregovora. Predmet njegovih razma-

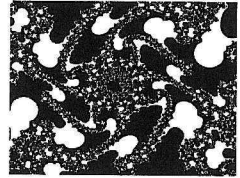
tranja su, između ostalih, Franjo Tuđman ("Tuđman svoj nacionalizam ne skriva. Njegovi vojnici znaju da je i on sam spreman boriti se za Hrvatsku. Pod njegovim predsjedanjem u Hrvatskoj se nije razvila istinski zrela demokracija – postoji, na primjer, vrlo snažan nadzor Vlade nas tiskom i televizijom – no nema sumnje da je Tuđman za svoj narod pravi izbor vođe"), Slobodan Milošević ("Kod Miloševića postoji stanovita surovost i želja za moći koja je sama sebi svrhom i koja podupire pragmatizam koji se inače čini tako jasnom odlikom Miloševićeve političke osobnosti... Zadovoljava se manipuliranjem ljudima i događajima"), Alija Izetbegović ("On je jedan od najzagonetnijih među svim političkim ličnostima u bivšoj Jugoslaviji... On je, siguran sam, duboko pobožan čovjek, što mu dopušta da na rat gleda dalekosežno kao na borbu za duše ljudi isto kao i za teritorij, no je li fundamentalist ili nije, malo tko zna zasigurno"), Radovan Karadžić ("Ponekad bih pao u zamku i podcijenio Karadžića. Njegovi teatralni nastupi, razmetljive izjave i kockarska prošlost davali su dojam da je on politička laka kategorija. Ipak, on nije tako samouvjeren kao što to nagovješćuje njegova visoka zapovjednička pojava: izgrizeni nokti svjedoče o unutarnjoj tjeskobi"), Ejup Ganić ("Njegov je središnji politički cilj uključiti u bosanski sukob vojsku SAD-a kako bi se porazili Srbi. S njegove točke gledišta, da bi postigao taj cilj, koji nimalo ne taji, dopuštena su mu sva potrebna sredstva. Za njega cilj opravdava sredstvo"),...

U Owenovu djelu ima i netočnosti, nepreciznosti, pa i namjernog izvrtanja činjenica, naročito kada je o Hrvatima riječ (vidjeti stranice: 41, 43, 70, 74, 182). Znajući da se Owen u pripremi dolaska na mjesto supredsjedatelja MKBJ osobito

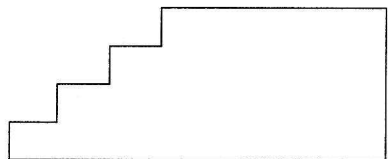
oslonio na putopis Rebecce West, zatim na britanskog izaslanika pri partizanskom zapovjedništvu, Fitzroya Macleana, te na srpskog političara Milovana Đilasa, ne možemo se otići dojmu da to nije bilo slučajno.

Unatoč svemu do sada rečenom, svjedočanstvo lorda Davida Owena uistinu možemo držati dobrodošlim. Ono nam otkriva pozornicu skrivenih političkih i diplomatskih igara i nadmudrivanja na kojoj beskrajna pregovaranja, skupovi, vijećanja, telefoniranja, razgovori,... postaju sami sebi svrhom. Učinkovito rješenje problema je potisnuto u drugi plan. U svijetu u kojemu živimo, svijetu podijeljenom na velike i male, na razvijene i nerazvijene, na bogate i siromašne, na jake i slabe, teško se i mogao očekivati drukčiji pristup. Europa na pragu novoga tisućljeća nije našla odgovore na mnoga važna i teška pitanja; nije definirala nove oblike i mehanizme sigurnosti i stabilnosti; nije uspostavila novi obrazac međudržavnog ponašanja i međudržavnih odnosa. Pod krinkom europskog jedinstva još uvijek tinjaju jake međusobne različitosti, suprotstavljanja i parcijalni interesi. Europa je bila posve zatečena društveno-političkim procesima i promjenama u njezinoj istočnoj polovici. Zbivanja vezana uz raspad Jugoslavije te velikosrpsku agresiju na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu to su, na žalost, nedvojbeno potvrdila.

Dražen Živić

*SKUPOVI
PREDAVANJA
TRIBINE*

PRIVATIZACIJA I TRKAČI OLOVNIH NOGU

Međunarodna konferencija o privatizaciji
u zemljama u tranziciji – hrvatski model,
Dubrovnik, 26 – 27. 10. 1998.

'U cjelini možemo biti zadovoljni procesom privatizacije. To je netko morao napraviti, svjestan da iz toga procesa ne može 'izaći bez ožiljaka!'. To je jedna od temeljnih teza s kojima su nositelji hrvatske izvršne vlasti pristupili ovoj konferenciji, a vjerojatno je bliska i stavovima nositelja izvršne vlasti iz drugih zemalja koje smo također mogli čuti na ovome skupu. Zašto pak najšira javnost u većini postsocijalističkih zemalja o privatizaciji ima posve različito gledište od njih – možda je ipak tema za drugu priliku.

Mora se reći da je ova konferencija ponajprije okupila političku, pa tek onda u određenoj mjeri i stručnu javnost koja se bavi problemima privatizacije u postsocijalističkim zemljama. Sukladno službenom nazivu konferencije, predstavnici naše izvršne političke vlasti ovdje su pokušali ocijeniti rezultate dosadašnje privatizacije u Hrvatskoj i najaviti njezinu sljedeću fazu – privatizaciju javnih poduzeća. Osim predsjednika Vlade RH i njezinih za temu ključnih ministara, o hrvatskim iskustvima govorili su (mahom) predsjednici uprava poznatijih hrvatskih poduzeća kao što su: Pliva d. d., Končar d. d. (Zagreb), Koromačno d. d. (Koromačno), Rivijera Poreč d. d. (Poreč), Podravka d. d. (Koprivnica), Česma d. d. (Bjelovar), Dukat d. d. (Zagreb) te: HPT, INA, HEP.

Drugog dana konferencije privatizacijska iskustva iz ostalih tranzicijskih ze-

malja iznijeli su mahom razni politički djelatnici i/ili stručnjaci iz: Albanije, Federacije BiH, Bugarske, Češke, Estonije, Litve, Mađarske, Makedonije, Rumunjske i Slovenije (iako najavljeni, nisu govorili predstavnici Ruske Federacije i Poljske). Nije bilo posebnih rasprava nakon izlaganja, niti posebnih pisanih materijala, tako da je konferencija, na žalost, bila mahom svedena na retorička izlaganja službenih sudionika i na neformalne kontakte u stankama između izlaganja. Teško se oteti dojamu da je konferencija trebala prije svega zadovoljiti nakanu medijske (samo)prezentacije hrvatskog modela od strane naše izvršne vlasti, a ne potaknuti ozbiljniju stručnu analizu dobrih i loših aspekata hrvatske privatizacije na temelju iskustva od 1991. do 1998. godine. Da se u konferenciju išlo s većim stručnim i političkim ambicijama, možda bi, gledano iz sadašnje perspektive (afera s Globus-grupom M. Kutlea i kriza 'novotajkuskog modela' upravljanja stečenim portfeljom poduzeća), pogled na njezine rezultate bio malo manje ružičast, ali zato bliži percepciji privatizacije u očima najšire domaće javnosti.

Ipak, koje relevantne poruke možemo izdvojiti iz velikog broja izlaganja?

Prema mišljenju predsjednika hrvatske vlade, hrvatska pretvorba/privatizacija temelji se na četiri faze: prva je bila stambena privatizacija u kojoj je oko 300 000 obitelji otkupilo stanove, zatim se odvijala s kuponskom privatizacijom gotovo završena – privatizacija društvenih poduzeća, a slijede još: privatizacija javnih poduzeća (poduzeća s monopolima) i privatizacija bankarskog i financijskog sektora. Službeni je stav čelnih ljudi Vlade RH da će se iduća faza privatizacije odvijati u sklopu "nacionalnih interesa i socijalne odgovornosti" (Mateša). Ovdje je važno istaknuti tezu da bi se sredstva dobivena privatizacijom javnih poduzeća rabila za transformaciju postojećeg mirovinskog sustava. Time Vlada vjerojatno želi reći da novce dobivene "rasprodajom obiteljskog srebra" (javna poduzeća) neće tek olako progutati državni proračun.

Naša službena (vladajuća) politička elita ipak je zadovoljna postignutim rezultatima hrvatskog modela privatizacije. Prema riječima ministra privatizacije Kovača, taj je model ipak bio relativno transparentan (!?), a HFP je obavio preko 740 kontrola privatizacije u raznim poduzećima. Teza o transparentnosti hrvatskog privatizacijskog modela posve odudara od mišljenja široke hrvatske javnosti o tome istome modelu. Sa svoje strane, mr. Škegro je ovdje istaknuo sada već čuvenu i, mora se reći, vrlo dvojbenu tezu da je "najveći problem hrvatske privatizacije činjenica da je 600 000 malih dioničara prodalo svoje dionice tajkunima na netransparentan način". Ostaje pitanje za političku i stručnu javnost je li ta teza utemeljena, a ako nije, što iz toga proizlazi!?

Strana iskustva pokazuju da je privatizacija gotovo svugdje projekt praćen brojnim teškoćama; negdje je on, što je ipak iznimka, tek u začetku (Federacija BiH), no u većini istočnoeuropskih zemalja taj je proces već daleko odmaknuo. Svaka od nazočnih zemalja pokušava posebnim mjerama privući inozemne ulagače. Hrvatska misli da je za strateške ulagače najvažnija makroekonomska stabilnost, niska inflacija i realan ekonomski rast (mr. Škegro). No, strani menadžeri u Hrvatskoj ističu i neke druge važne stvari. Primjerice, čini mi se vrlo važnim da g. Daniel Burki (potpredsjednik Nadzornog odbora Koromačno dd) ističe da su za budućnost Hrvatske i ulazak inozemnog kapitala iznimno važni i "socijalno-psihološki čimbenici, jer o njima ovisi multiplikatorski efekt ulaganja", odnosno povjerenje inozemnih ulagača u institucije države. Po njegovim riječima, završetak privatizacije i inozemni kapital nužni su za "slobodno poduzetništvo" u Hr-

vatskoj, a ono pretpostavlja naporan rad i transparentnost (*working hard and being transparent*).

Od stranih iskustava za nas su možda najzanimljivija češka iskustva. Češka privatizacija do sada je prošla, po riječima sudionika iz Češke, početnu korporativizaciju, nominalnu privatizaciju (u masovnoj privatizaciji ili menadžerskim otkupima) i vlasničko okrupnjavanje poduzeća. No, drže da je stvarna privatizacija gotova tek onda kad se "nađe vlasnik koji je sposoban proizvoditi za svjetsko tržište". Ta je poruka više nego relevantna za Hrvatsku, jer pokazuje da izgradnja poduzeća koja će se boriti sa svjetskim tržištem pretpostavlja i političku, ali i gospodarsku elitu koja već sada razmišlja iz pozicije toga tržišta. Gdje smo u tome pogledu? Zar samo u Plivi i Zagrebačkoj banci koje kotiraju na svjetskim burzama!?

Kad bismo, na temelju dosadašnjih međunarodnih iskustava s privatizacijom (viđenih u percepciji situacije nositelja izvršne vlasti), trebali pronaći i neke poruke relevantne za veći krug postsocijalističkih zemalja, možda bi to bile sljedeće poruke.

Prvo, bez sudjelovanja multinacionalnih korporacija domaće gospodarstvo neće biti konkurentno na svjetskom tržištu (primjer VW-Škoda u Češkoj republici itd,...).

Drugo, makroekonomska stabilnost gospodarstva ne znači ništa (za strane ulagače) bez mikroekonomske stabilnosti poduzeća. Što se čini u tome pogledu na razini upravljanja poduzećima?

Treće, u Češkoj je bila prespora privatizacija banaka, ali i državnih poduzeća; češko iskustvo još jednom potvrđuje staru tezu da država nije nigdje dobar menadžer, ali se (zbog sadašnje veze između politike i gospodarstva) teško odriče takve uloge u poduzećima.

Četvrto, nekoliko već privatiziranih poduzeća sačuvalo je i u novom vlasničkom obliku svoj monopolni položaj na tržištu; bilo bi racionalnije takva poduzeća prije privatizacije dijeliti na manje cjeline i tako ih privatizirati. Drukčije kazano, post-

privatizacijske zemlje moraju izbjeći situaciju da se nekadašnji državni monopoli tako olako zamjenjuju privatnim monopolima.

Peto, država je često zbog straha od socijalnih nemira odustajala od stečaja nekih važnih poduzeća, čime se zapravo samo usporava restrukturiranje takvih poduzeća; Valjalo bi se ozbiljnije zamisliti nad tezom da stečaj nije isto što i smrt poduzeća.

Šesto, češko tržište kapitala nije bilo dobro regulirano od početka, zbog čega su mnogi ulagači izgubili svoj novac; to negativno utječe na nova ulaganja inozemnih investitora. Zato razvoj tržišta kapitala u svakoj zemlji traži pozorno 'podešavanje' institucionalne strukture.

Drago Čengić

UPUTE SURADNICIMA

Društvena istraživanja je časopis za opća društvena pitanja koji njeguje potpunu tematsku i disciplinarnu otvorenost. Stoga se u njemu objavljuju radovi iz različitih društvenih i humanističkih disciplina (sociologije, psihologije, politologije, psihijatrije, povijesti, prava, ekonomije, demografije, lingvistike itd.), ali i radovi koji preskaču granice pojedinačnih disciplina. Iako je riječ o znanstvenom časopisu, pri čijem se uređivanju striktno poštuju tome pripadni uzusi (a radovi podliježu anonimnom recenzentskom postupku), u njemu se objavljuju i tekstovi pisani u oblicima koji ne podliježu znanstvenoj kategorizaciji (esej i sl.), a koji na kvalitetan i zanimljiv način obrađuju neku relevantnu temu.

Uredništvo prima isključivo neobjavljene rukopise. Radovi se dostavljaju u tri identična primjerka, otipkani samo s jedne strane papira A4 formata. Tekst treba biti otipkan s dvostrukim proredom (30 redaka na stranici) i većim marginama (60 slovničkih mjesta u retku). Sve stranice trebaju biti uredno numerirane. Uredništvo pridržava pravo da rukopis redakcijski prilagodi propozicijama časopisa i standardima hrvatskog književnog jezika. Rukopisi se ne vraćaju. Poželjno je dostaviti rad i na kompjutorskoj disketi, koja se nakon obrade teksta vraća autoru. Disketa mora biti u jednom od PC formata, a tekst može biti pisan u bilo kojem tekst procesoru.

Rukopisi se upućuju na adresu: *Društvena istraživanja*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Marulićev trg 19/I, 10 000 Zagreb.

Molimo suradnike da poštuju slijedeće upute:

Radovi:

1. Poželjan opseg radova (uključujući i sažetak, bibliografiju i mjesta za grafičke priloge) iznosi između jednog i dva autorska arka (od 16 do 32 tipkane stranice).
2. Na prvoj stranici rada treba pisati ime i prezime autora, naziv i adresa ustanove u kojoj je autor zaposlen i naslov rada ispisan velikim slovima.
3. Autorima se preporučuje da pri upućivanju na tuđe tekstove, kao i pri njihovu citiranju, radi ekonomičnosti i preglednosti koriste sljedeći način. Izvor treba navesti u tekstu, a ne u bilješcima. Referenca se stavlja u zagrade i sadrži prezime autora, godinu izdanja i, ako je riječ o citatu, broj stranice; na primjer: (Mumford, 1968) ili (Mumford, 1968, 99). Ako rad ima dva autora, treba navesti oba, na primjer: (Berger i Luckmann, 1992). U slučaju zajedničkog rada trojice ili više autora koristi se oblik "i suradnici", na primjer: (Prelog i sur., 1979). Sve reference u tekstu navode se kao i prvi put, odnosno ne koriste se oblici poput "ibid.", "op. cit.", "loc. cit." i slično. Autorima se sugerira da bilješke rezerviraju isključivo za komentiranje ili dopunu rečenog u tekstu, čime će se dodatno pojačati ekonomičnost preporučenog načina navođenja referenci (koji, sam po sebi, vodi smanjivanju broja bilješki i reduciranju količine teksta u njima).
4. U popisu literature (bibliografiji), koji se navodi na kraju rada, treba navesti pune podatke o svim djelima koja se spominju u referencama. Radovi se navode abecednim redom prema prezimenima autora i kronološkim redom za radove istog autora. Ukoliko se navodi više radova istog autora, koji imaju istu godinu izdanja, treba ih razlikovati slovima (a, b, c itd.) iza godine izdanja. U slučaju zajedničkog rada više autora, u popisu literature se ne koristi oblik "i suradnici", nego se navode svi autori. Popis literature treba izraditi prema dolje navedenim primjerima:
Mumford, L. (1968), *Grad u historiji*, Zagreb, Naprijed.
Pađen, J. (1991), *Prometni sustav u funkciji regionalnog razvoja*. U: Žuljić S. (ur.), *Regionalizam u političko-gospodarskom ustrojstvu Hrvatske* (str. 17-34), Zagreb, Ekonomski institut – Zagreb.

Brunkhorst, H. (1991), *Konstruktivni univerzalizam ili univerzalizam zajednice?*, *Filozofska istraživanja*, 11(4): 925-939. (Broj 11 označava godište (volumen) časopisa, (4) broj sveska unutar godišta, a 925-939 paginaciju rada u svesku.)

5. Radovima treba biti priložen sažetak na hrvatskom i na jednom od svjetskih jezika (engleskom, njemačkom, francuskom ili talijanskom). Sažetak treba iznositi između 15 i 20 redaka te treba upućivati na svrhu rada, upotrijebljenu metodologiju, najvažnije rezultate i zaključak. Sažetak se prilaže na posebnom listu s navedenim imenom i prezimenom autora, nazivom institucije u kojoj radi, naslovom rada i oznakom "Sažetak".

Recenzije:

Recenziraju se domaća i strana izdanja koja nisu starija od dvije godine, računajući do dana primitka recenzije u uredništvu. Opseg recenzije treba biti između 4 i 8 stranica. Na prvoj se stranici u prvom retku navodi ime i prezime autora recenziranog djela. U drugom se retku navodi naslov djela (velikim slovima) i, ako postoji, podnaslov (malim slovima), a u trećem retku treba navesti sljedeće podatke: naziv izdavača, mjesto izdavanja, godinu izdavanja i broj stranica. Recenzija se potpisuje na kraju.

U recenzentsko-informativnom bloku objavljuju se i prikazi brojeva pojedinih časopisa. Opseg tih prikaza ne treba prelaziti onaj koji je predviđen za recenzije. U njihovu naslovu treba biti jasno naznačeno ime časopisa te broj godišta i sveska, a autor se potpisuje na kraju.

Bilješke i informacije:

U časopisu se objavljuju i bilješke i informacije o predavanjima, tribinama, znanstvenim skupovima i drugim zanimljivim i značajnim događajima na hrvatskoj i međunarodnoj znanstvenoj sceni. Njihov opseg ne treba biti dulji od 4 stranice, a potpisuju se također na kraju.

INSTRUCTIONS TO CONTRIBUTORS

Društvena istraživanja is a journal for general social issues, embracing complete thematic and disciplinary openness. So it publishes works in different social disciplines (sociology, psychology, political science, psychiatry, history, law, economics, demography, linguistics etc.), but also publishes work that transcends the frontiers of individual disciplines. Although it is a scientific journal, in which the rules and methods of science are strictly respected, (and in which papers are subject to anonymous review procedures), it also publishes texts written in forms which are not subject to scientific categorization (essays, etc.), but which discuss a relevant topic in an interesting way and also meet high standards of writing.

The editorial board only accepts manuscripts which have not been previously published. Manuscripts should be sent in three copies, typed on only one side of A4 paper. Text should be typed with double line spacing (30 lines per page), and with wide margins (c. 60 characters per line). All pages should carry page numbers. The editorial board reserves the right to adapt the manuscript to the journal's standards in terms of editing, as well as to the standard Croatian language. Manuscripts will not be returned. If possible, the text should also be submitted on a computer disk, which will be returned to the author after editing has been completed. The disk must be in one of the standard PC formats, while the text itself may be written in any text-processor available.

Manuscripts should be sent or delivered to the following address: *Društvena istraživanja*, Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Marulićev trg 19/1, 10 000 Zagreb, Croatia. Contributors are requested to take the following instructions into account:

Articles:

1. The recommended length of papers (including summary, references, and graphical supplements) varies from 16 to 32 typewritten pages.
2. The first page should contain the author's name and surname, the name and address of the employing institution, and the title of the article written in capital letters.
3. In references and quotations, authors should use the following procedure. The source should be given in the text and not in footnotes. The reference should be in brackets, containing the author's surname, year of publication, and, for quotations or references to books, the page number; e.g. (Mumford, 1962) or (Mumford, 1962, 99). If the reference has been written by two authors, both should be mentioned e.g. (Berger and Luckmann, 1992). Where there are three or more authors, the formula "et al" should be used e.g. (Prelog et al, 1979). All references in the text must be presented in this form, avoiding forms such as "ibid", "op.cit.", "loc. cit." etc. Authors should use footnotes exclusively for commenting on or adding to what has been said in the text.
4. In the reference list or bibliography at the end of the article, the author should supply full data about all works mentioned as references. They are to be listed alphabetically according to the surname of the author, and chronologically where works of the same author are concerned. Where several works by the same author which have been published in the same year are cited, they should be differentiated by letters (a, b, c etc.) following the year of publication. If the work has been written by several authors, instead of the term "et al" or "and associates", all authors are to be listed. The reference list should be written as in the following examples:
Mumford, L. (1962) *The City In History*. New York, Harcourt, Brace & World, Inc.
Greenberg, M. and Hughes-Evans, D. (1980) Air pollution. In: Aldrich J. (ed.) *Atmosphere, Weather and Climate* (Vol. 3, pp. 35-75), London, Methuen.

Schoepflin, G., (date), Post-communism: constructing new democracies in Central Europe, International Affairs, 67(2), 235-270. (where 67 is the volume number, (2) the part of the volume, and 235-270 the page numbers)

5. Enclosed with the text should be a summary, written in Croatian and in one of the world languages (English, German, French or Italian).

The summary should take between 15 and 20 lines, and should indicate the aim of the work, the methodology used, and the most important findings and conclusions. The summary should be on a separate sheet of paper, with the author's name and surname, the name and address of their institution, the title of the article and the word "Summary."

Reviews:

Croatian and foreign publications published not more than two years earlier, counting from the day the text is received, can be reviewed. The length of a review should be from 4 to 8 pages. The first line of the first page gives the name and surname of the author of the work reviewed. The second line gives the title in capital letters and, if necessary, the subtitle in small letters. The third line must give: the name of the publisher, the place where the work was published, the year of publication and the number of pages. A review should be signed at the end.

Surveys of some issues of journals are published in the Periodicals section. These surveys should not exceed reviews in length. Their titles should contain the following information: the name of the journal, the volume and part number. Surveys of journals should be signed in the same way as reviews.

Notices and Information:

The journal also carries notices and information about lectures, debates, scientific conferences and other interesting and important events in the Croatian and international scientific arena. They should not exceed 4 pages, and must be signed.

IZDANJA REVIJE ZA SOCIJALNU POLITIKU

REVIJA ZA SOCIJALNU POLITIKU JOURNAL OF SOCIAL POLICY

"Revija za socijalnu politiku" jedini je časopis u Hrvatskoj koji objavljuje znanstvene radove iz širokog područja socijalne politike (socijalno osiguranje, mirovinski sustavi, nezaposlenost, socijalna potpora, prognaništvo i izbjeglištvo, obiteljska, stambena, obrazovna, zdravstvena politika i sl.).

Iz sadržaja posljednjeg izašlog broja:

- Socijalni učinci poreza na dodanu vrijednost
- Ustavni sud definira socijalnu državu
- Hrvatska mirovinska reforma: Izazovi novog sustava na tri oslonca
- Švedska mirovinska reforma: mirovine vezane uz doprinose, gospodarski rast i očekivano trajanje života
- Isključenost iz socijalne zaštite

Sadržaj svih izašlih brojeva te sažetke članaka na hrvatskom i engleskom jeziku možete pronaći na web stranici: <http://alf.tel.hr/rfsz/rzsp>

Časopis izlazi četiri puta godišnje.

Cijena jednog primjerka za Hrvatsku je 20 kuna, a godišnja pretplata iznosi 80 kuna.

Za inozemstvo je cijena jednog primjerka 10 USD (avionskom poštom 15 USD), a godišnja pretplata iznosi 40 USD (avionskom poštom 60 USD).

Cijena kompleta od 12 brojeva (1995., 1996. i 1997.) je 150 kuna.

Žiro račun broj: 30102-603-3002 (za "Reviju za socijalnu politiku").

Adresa Uredništva:

"Revija za socijalnu politiku"

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Studijski centar socijalnog rada

Nazorova 51

10 000 ZAGREB

Tel. (01) 4821-208; Fax: (01) 4821-206;

e-mail: revija.soc.politika@zg.tel.hr

Vlado Puljiz
Socijalne reforme Zapada
od milosrđa do socijalne države

Iz sadržaja:

Ishodišta i determinante razvoja socijalne politike

Siromaštvo i milosrđe u srednjem vijeku

Njemačka: državni paternalizam i Bismarckove reforme

Francuska: radikalizam revolucije i spori uspon socijalne države

Skandinavija: izvori solidarizma i socijal-demokratske reforme

Velika Britanija: od zakona za siromašne do laburističkih socijalnih reformi

SAD: liberalizam, filantropija i Rooseveltove socijalne reforme

Cijena: 60 kn

Globalizacija i socijalna država
Zbornik radova

Iz sadržaja:

Vlado Puljiz: Globalizacija i socijalna država

Gosta Esping-Andersen: Nakon zlatnog doba? Dileme socijalne države u globalnom gospodarstvu

Sue Penna i Martin O'Brien: Postmodernizam i socijalna politika: malen korak naprijed?

Guy Standing: Socijalna zaštita u Srednjoj i Istočnoj Europi: priča o iskliznutim sidrima i potrganim sigurnosnim mrežama

Bob Deacon i Michelle Hulse: Nastajanje postkomunističke socijalne politike: uloga međunarodnih agencija

Janos Kornai: Reforma socijalnog sektora u postsocijalističkim zemljama: normativni pristup

Cijena: 100 kn

“Revija za socijalnu politiku”

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Studijski centar socijalnog rada
Nazorova 51, 10 000 ZAGREB, Tel. (01) 4821-208; Fax: (01) 4821-206